

a mikrotörténet-írás vagy a városhálózat-kutatások hagyományában, stb. Megemlítendő azonban, hogy néhány módszertani kérdésben konkrét megjelölését olvashatjuk azoknak a szerzőknek, műveknek, akikre és amelyekre a szerző az elemzés vagy kategorizáció szintjén támaszkodik.

Mivel kutatások jelzik, hogy gyakran az eredmények a megközelítésmód függvényében alakulnak, elmaradhatatlannak bizonyul a szerzői önreflexivitás, az elméleti keret minél pontosabb megjelölése. Sonkoly Gábor mutatott rá korábban nagy meggyőző erővel az Erdély városhálózatáról szóló – az elemzett kötetben is hivatkozott – elemzései által arra, hogy Erdély urbanizációjáról kialakított képet leginkább a városdefiníció határozza meg.

A kötetre tehát egy az elméleti keretből fakadó belső konfliktus feloldási kísérleteként tekintek. A szerző kiinduló kérdései a tág összefüggésekre, oksági kapcsolatokra vonatkoznak. A modernizációs

elméletek kérdéseiből merítenek, amikor a demográfiai, politikai, kulturális és technológiai változások egymásra való hatásának megértését tűzik ki célul. Erről árulkodik a kötet címe is, amely – amennyiben a kötet a polgárosodás társadalmi és kulturális hatásait igyekszik feltárni – egy kívülről irányító vagy irányított történésként feltételezett polgárosodást implikál. A kötet négy leíró és elemző fejezete viszont a címnél jóval árnyaltabban kezeli a fogalmat, a források a folyamatra, annak fontos mozzanataira mutatnak rá. A szövegszerkesztési eljárásokban is, de az elméleti bevezető szintjén egyértelműen érezhető egy a választott elméleti keret határainak meghaladására irányuló küzdelem. Úgy tűnik, a feltárt források és az elemzések eredményei kényszerítő erővel hatottak az értelmezőre, igényelve a polgárosodásról való determinisztikus szemléletmód és beszédmód újragondolását.

Lingvay Julianna

Változó létformák a határ- és kontaktzónában

Vajda András: *Változó létformák vidéken. Egy Maros menti falu gazdasági-kulturális szerkezetének átalakulása. (Dissertationes Ethnographicae Transylvanicae).*

Kriza János *Néprajzi Társaság – L'Harmattan, Kvár – Bp. 2019. 327 old.*

A Kriza János Néprajzi Társaság kiadója 2018-tól indította útjára legújabb, *Dissertationes Ethnographicae Transylvanicae* nevet viselő sorozatát, melyben doktori értekezések, néprajzi-antropológiai alpmunkák jelennek meg. Ennek egyik legfrissebb terméke Vajda András kötete, amely a szerző szülőfalujának, a Mezőség és Székelyföld találkozásánál fekvő Sáromberkének gazdasági-kulturális szerkezetét veszi górcső alá.

A témát megjelölő, kutatásainak előzményeit és tárgyat bemutató, illetve a forrásokat és módszereket felvonultató, majd a várható eredményeket is felvázoló bevezetőt követően az elméleti keretet bemutató fejezet (amely a Kriza Könyvek sorozatban megjelenő *Változó ruralitások. A vidékiség mai formái* című 2019-es tanulmánykötetben került először közlésre)

átfogó képet nyújt az uniós csatlakozás utáni romániai falu átalakulásáról, néprajzi-antropológiai megközelítésben vizsgálva a falusi közösségeket és változó lokalitásokat, a gazdálkodói stratégiákat, a változó és változatos, párhuzamos és különidejű mentalitásokat.

Ezt követi magának a kutatási terepnek a bemutatása, külön kitérve a földrajzi és kulturális kontextusra. Utóbbi azért is fontos Sáromberke esetében, mivel a falu egy határ- és kontaktzónában található, egyfajta átmenetet képez a Mezőség és Székelyföld között, ami szembeötlő etnokulturális sajátosságok hiányában mind ez ideig elkerülte a kutatók figyelmét.

A gazdasági szerkezet alakulását elélnk táró, igen részletes fejezetből elsőként a gazdasági szerkezet alakulását befolyásoló társadalmi tényezőket és

Nagy Ákos (1986) – néprajzkutató, PhD, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, fradiforever@yahoo.de

erőforrásokat ismerhetjük meg. Így képet kaphatunk a földtulajdon és az agrártevékenységek szerkezetének, de a falu állatállományának és munkaeszközeinek alakulásáról is. Majd a mezőgazdasági és kereskedelmi egységek kapcsán egyesületek, szövetkezetek és különféle érdekvédelmi csoportosulások, mezőgazdasági nagyüzemek és agráripari létesítmények, illetve kereskedelmi és szolgáltató egységek bemutatása következik. Ezt követően a település intézményi ellátottságának (állami, önkormányzati fenntartású intézmények, szolgáltatási egységek, oktatási és művelődési intézmények, egyházi létesítmények, sportegyesületek és -létesítmények, civil szervezetek) számbavétele is megtörténik. Az industrializációt (Teleki-uradalom ipari létesítményei, gázipar, építőipar, faipar, fémipar, sütő- és malomipar) bemutató részt követik az infrastruktúra kiépülését, illetve a motorizációt és mobilizációt ismertető alegységek, melyekből kiderül, hogy ezek miként alakították a település gazdaságát és közvetlen környezetét.

A társadalmi változásokat taglaló fejezet egy demográfiai összefoglalóval indul, és három fontosabb korszakot különít el és mutat be: a település önálló birtokká válásától a Teleki-birtok felszámolásáig, a kommunizmus időszaka és az 1989-es rendszerváltás utáni időszak. A társadalom- és a foglalkozásszerkezet átalakulását ismertető alfejezetből kiderül, hogy miként fejlődött ezen a téren a település a jobbágyoktól és zsellérektől a kisbirtokosokig és napszámosságokig, majd a parasztságtól az ingázó munkásokig, illetve arra is fény derül, hogy milyen folyamatok zajlottak le a rendszerváltás után. A szerző külön kitér a nők foglalkoztatottságának kérdésére is, illetve a társadalmi és gazdasági szerepük terén végbement változásokra. Természetesen Sáromberkén is tetten érhetők az időszakos kilépések, a migrációs folyamatok és a mobilitás különböző, a történelmi események által jelentősen befolyásolt és meghatározott formái, melyeket egy rövid alfejezetben szemléltet a kötet. Ezt az alfabetizáció és kulturális élet ismertetése követi: az iskolai oktatás intézményesülését, magát az alfabetizációt és iskolai végzettséget, valamint a kulturális intézményeket és -életet külön-külön

alfejezetek tárgyalják. A szerző korábbi, a népi írásbeliséget kutató munkásságát ismerve nem maradhat el az írás szerepének, funkcióinak bemutatása a személyes és nyilvános terekben. Így a könyvben elemzésre kerül a falu információs központjainak, a profán és szakrális nyilvános tereknek, valamint a privát tereknek az íráshasználata is.

Az épületállomány és a telekbeosztás átalakulását bemutató utolsó nagy fejezet a település szerkezet alakulásának ismertetésével kezdődik, majd a „peremterületek modernizációja” kapcsán szó esik a települést a 2000-es években elérő Marosvásárhelyről induló kiköltözési hullámról, a szuburbanizációról, illetve annak hozadékairól is. A lakóépületek számbeli alakulásának leírását az 1784–1910 közötti korszakot felölelő előzmények bemutatása nyitja, majd a már említett Mózes András-féle 1940-es felmérés tanulságait ismerteti a szerző. Végül bemutatásra kerül a kommunizmus és a rendszerváltást követő időszak is. Mindezek mellett külön fejezetrész foglalkozik a házak és a lakásviszonyok minőségének változásával: megismerhetjük a sáromberki lakóházak szerkezetének átalakulását, azok ellátottságát és a belső terek használatát is. Ezt követi a gazdasági és melléképületek számának és funkcióinak fejlődését és változását részletesen elemző rész. Ebből az istállókat, a disznóólakat, a gabonások, ereszfélék, kutak, különböző kisebb ólak változatait, a sütőkemencéket és nyári konyhákat, illetve a rurális környezetben viszonylag újkeletűnek mondható garázsokat ismerheti meg az olvasó. A telek szerkezetének alakulását ismertető alfejezetet követi egy igen érdekes és ritkán kutatott/bemutott téma helyi vonatkozásainak leírása: a szerző részletesen elemzi, hogy a közelmúltban miként változott a rurális környezetben lakók szagokhoz és hangokhoz való viszonya. Annak ellenére, hogy a szagok és a hangok minden kultúrához hozzátartoznak, és szoros kapcsolatban vannak a gazdasági és kulturális élet alakulásával, az utóbbi évtizedben azonban ezek sok esetben konfliktusok forrásai lettek.

A szerző *A gazdálkodó gyári munkásoktól az urbanizálódó parasztokig* alcímmel összegzi munkáját.

Itt megállapítja, hogy a település morfológia és struktúra szempontjából továbbra is az egykori agrárjelleg tükrözi, azonban a mezőgazdasági termelésre berendezkedett lakosság hajdani élettere fokozatosan városias külsőt kezd felvenni, és ezekben a terekben már egyre inkább a városias életminták szerint élnek a helyiek. A mai térstruktúrából pedig kirajzolódik a lassú átmenet lenyomata, melyből nyomon követhetők az elmúlt évszázad változásainak sajátosságai is. Ezt a részt az adatközlők felsorolása, a gazdag szakirodalmi és forrásjegyzék és a különböző térképekből, fényképekből és dokumentumokból álló mellékletek követik. Az utóbbiak (illetve az egyes

fejezetekben elhelyezett táblázatok, korfák, sáv- és kördiagramok) teszik az egész kötetet monografikus teljességűvé.

Vajda András könyve egy nagyváros közvetlen szomszédságában lévő falusi közösség gazdasági és társadalmi fejlődését, átalakulását feltáró, jól strukturált, a választott témát közérthető módon bemutató, átfogó tudományos munka, amely kiváló mintául szolgálhat a hasonló kérdéseket vizsgáló, egy-egy települést részletesen bemutatni szándékozó helytörténészek számára is.

Nagy Ákos

A vidékiség modern formái

*Változó ruralitások. A vidékiség mai formái. Szerk. Jakab Albert Zsolt – Vajda András.
Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár 2019. 264 old.*

A második világháború után az európai modernizáció két ideológia mentén szakadt ketté. A több mint 40 évig fennálló, a kommunizmus felé törekvő szocialista blokk 1989-es bukásával, a rendszerváltásnak nevezett folyamaton keresztül Kelet-Európa újra a Nyugat felé fordult. Az azóta eltelt időszak a posztmodernitásba ágyazódó, posztszocialistaként titulált korszaknak ma még nem rajzolható meg pontos határai. A 2019-ben kiadott *Változó ruralitások. A vidékiség mai formái* című tanulmánykötet ezen folyamatok rurális térségekre gyakorolt hatását, beágyazódását vizsgálja. A tanulmánykötetben – amely a 2018-as *Párhuzamos ruralitások. A vidékiség formái Erdélyben – a KJNT vándorkonferencia* 16 előadásának írott változatát tartalmazza – elméleti igényű tanulmányok és esetelemzések egyaránt helyet kapnak.

Az egész kötet elméleti keretétől az első négy tanulmány szolgál. Vajda András a falu átalakulásának, illetve fennmaradásának problematikájához teoretikus igénygel közeledik. A kapcsolódó

szakirodalmi vonatkozásokat néprajzi és antropológiai szempontok szerint csoportosítja. Előbbi, az ún. „néprajzi” szempont a falura mint a parasztság zárt életkeretére fekteti a hangsúlyt, kijelentve: amint megszűnik a hagyományos parasztság, a falu mint önállóan értelmezhető entitás is megszűnik. Az ún. „antropológiai” szempont a falu átalakulásának folyamatát, azaz fennmaradását egy előzetesen felállított fogalmi apparátuson keresztül értelmezi. Balogh Balázs és Fülemile Ágnes a több mint 30 éve tartó kalotaszegi terepmunkájukat értelmezik újra egy posztmodern antropológiai megközelítés alapján. Visszatekintésükben nagy hangsúlyt fektetnek az önreflexivitásra, az idegen és saját kultúráként való érzékelhetőség tényezőire, az émikus és étikus megközelítés fenntarthatóságának problematikájára és az ún. „akció antropológia”, azaz a tudatos vagy tudattalan beavatkozás jelentőségére. Kovács Barna tanulmányában az egyes térelméleti paradigmákat sorra véve törekszik a megélt tér fogalmának definiálására. A tanulmány végén e központi

Bulcsu László (1991) – doktorandus, BBTE, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, bulcsulaszlo91@gmail.com